

Intervju

Ugledni hrvatski konzervator u mirovini **Miljenko Domijan** u manastiru Krupa primio je orden Srpske pravoslavne crkve, a tek mora primiti Red kneza Branimira s ogrlicom kojim ga je odlikovala predsjednica Republike Kolinda Grabar-Kitarović

ROBERT ANIĆ/PIXSELL

Miljenko Domijan

Dobio sam Orden Svetog Save za obnovu srpskih manastira Krupa i Krka koji su i hrvatska vrijedna kulturna baština

EPARHIJA DALMATINSKA

Nekadašnji glavni hrvatski konzervator Miljenko Domijan prima Orden Svetog Save drugog stupnja od episkopa Fotija u manastiru Krupa

pet ljudi. Naš stari model su preuzeli Slovenci. Ima ga cijela Europa. Zaštita spomenika kulture nije dio činovništva Ministarstva kulture, nego nezavisna institucija s direktoratom vezanim uz Ministarstvo kulture. Ja sam kao obični konzervator u Zadru i učenik pokojne profesorice Ksenije Radulić došao u manastir Krupu prvi put 1969. godine. Tada sam upoznao profesoricu s beogradskog sveučilišta Aniku Skovran, koja je sjajno vodila restauraciju fresaka u Krupi koje su netom pronađene. Tada smo već u suradnji s kolegama iz Beograda započeli restauraciju fresaka. Poslije je tu obnovu do neke razine provodio i Hrvatski restauratorski zavod. Nikakvog kompleksa nismo imali u bilo kojim relacijama. Imali smo podršku bilo koje opcije Ministarstva kulture i pred rat, dakle onog socijalističkog i u svim ovim sazivima Ministarstva kulture od 1995. do danas. Manastir Krupa ostaje kulturno dobro najvišeg ranga i država Hrvatska ga u svim programima pravilno tretira. Tu se dogodilo nešto što je vrlo bitno, a to je moje prijateljstvo s bivšim igumanom Pavlom Kozlicom, Dalmatincem koji je cijeli životni vijek proveo u manastiru Krupa. Na kraju je skončao smrću u manastiru Žiči jer su ga, kada je hrvatska vojska u Oluji oslobodila taj dio Hrvatske, evakuirali. Ja sam uz mnoge druge agitirao da se tada ne razaraju srpski kulturni spomenici, pogotovo ne sakralne baštine. Hvala Bogu, osigurali smo policijsko čuvanje manastira. Igumanu Pavlu je neki luđak u Žiči rekao: Oče Pavle, ustaše vam zapališe manastir. Jadan je umro u jedan dan od žalosti. Uspjeli smo, zahvaljujući određenim ljudima, vratiti igumanove kosti na malo manastirsko groblje u Krupi. On je bio puno stariji od mene, ali je bio iznimno dragocjena osoba, nabijena emocijama i vezana za zavičaj. Moj angažman sa svim kolegama iz tadašnjeg Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zadru, prije svega s pokojnom arhitekticom Alenkom Sabljak, a u posljednje vrijeme s arhitekticom Leposavom Lepom Petri, doveo je do odličnih rezultata. Među ostalim, u osamdesetim godinama prošlog stoljeća otvoren je i prvi manastirski muzej, pri čemu je sudjelovala i Anika Skovran, ali i moja supruga Lukrecija Pavičić Domijan. Mi smo se na dostojanstven način odužili spomeniku kulture, ali i ocu Pavlu Kozlici. Kada smo početkom sedamdesetih počeli restaurirati freske u Krupi, nas su Srbi komunisti

nastavak na sljedećoj stranici >>

Piše: DENIS DERK

R

abljani Miljenko Domijan jedan je od najpoznatijih konzervatora u Hrvatskoj. Već nekoliko godina u mirovini, ovaj iskreni radoholičar prošle je nedjelje u manastiru

Krupa primio Orden Svetog Save drugog stupnja Srpske pravoslavne crkve, a nedavno je odlukom hrvatske predsjednice dobio i Red kneza Branimira s ogrlicom.

Jeste li vi doista prvi Hrvat koji je dobio Orden Svetog Save?

Tako nam rekoše. Tu je i gospodin koji je dobio Orden svetog cara Konstantina koji je po rangu znatno niži. Jedan od mojih predlagatelja, iguman manastira Krupa gospodin Gavriilo, a uz njega je tu bio i iguman manastira Krka arhimandrit gospodin Nikodim, te episkop Fotije koji je sve skupa prihvatio, bio je iznenađen da sam dobio orden drugog reda.

Orden Svetog Save prvog reda dobio je predsjednik Putin?

Nije loše biti u društvu Putina. Ljudi se sada sa mnom malo i sprdaju, što shvaćam dobran mjerno, pa me zovu Milenko. Ali mene su pravoslavno svećenstvo i ljudi u Bukovici i Kotarima zvali Milenko jer je to inačica našeg Miljenka. Odluka Svetog sinoda donesena je prije ovih političkih i politikantskih prepucavanja između Hrvatske i Srbije o kojima bolje da ne razgovaramo. Jedini razlog zbog kojeg mi je orden dodijeljen je moj angažman, i to ne samo profesionalni nego i emocionalni, za očuvanje tog segmenta hrvatske kulturne baštine. To je

hrvatska kulturna baština drukčije religiozne inačice. Naravno da to blago formalno-pravno pripada Srpskoj pravoslavnoj crkvi, ali to je hrvatska kulturna baština i tako je tretiramo, dakle kao najznačajnije spomenike srpske kulturne baštine u Hrvatskoj. Posebno se to odnosi na manastire Krupa i Krka.

Vi ste se bavili tim manastirima?

I to još dok sam bio ravnatelj Zavoda za zaštitu spomenika kulture. Nekada smo imali republički Zavod, a to što smo sada pri Ministarstvu kulture nepotrebno je jer imamo upravu od 350 ljudi, dok neke druge uprave imaju

Intervju

Franjevački samostan u Karinu jedno mi je od najvećih djela. Obnovili smo ga kamen po kamen

nastavak s prethodne stranice >>

prozivali da idemo u četničko gnijezdo, da bi ti Srbi komunisti krajem osamdesetih pjevali Svetog Savu i slavili 13. maj. I tako su tih godina jedne večeri igumanu Pavlu doveli kulnog trenera Crvene zvezde Gojka Zeca. Kada su igumanu rekli da će mu drug Zec dati beskrajno vrijedan poklon, uz Pavla je bila i domaćica Boja. Zec daje ocu Pavlu zastavicu Crvene zvezde, a otac Pavle veli: Dajte vi to Boji, ona vam je za Zvezdu, a ja sam za Hajduk. I cijela je večer propala. A tada su u Hajduku bili i brojni Srbi, Beara, Nadoveza... Tamo se u ratu dogodio jedan užas. Čuvar manastirskih krava i koza, priprost, ali sveti čovjek Uroš zasmetao je nekome od četnikoidnih luđaka i oni ga ubiše. Nisu ga ubili ustaše, kako se govori, nego sami Srbi i to je bila najveća tuga manastira Krupa zbog koje je i otac Pavle patio. U Krupu su kaluderi došli vjerojatno iz Bosanske Krupe krajem 16. stoljeća. Mistifikacija da je to 700 godina staro nepotrebna je i glupava. Taj je manastir sagrađen krajem 16. stoljeća, a dokaz za to su turski fermari s dozvolama da se gradi i freske čiji je prvi sloj iz 1602. godine. No, to ne umanjuje njegovu vrijednost.

Dio slika iz tog manastira prebačen je u Srbiju uoči Oluje?
 Govorili smo da je to pokradeno.

Neki su ljudi i osuđeni?

Bile su sudske presude, ali je došla abolicijska. Veći dio toga je sada vraćen, pa i restauriran. Krupa opet ima muzej. Ja sam rođeni Rabljanin. Imam romaničku kuću u Rabu iz 13. stoljeća. Apolutni sam dalmatinski urbani element. Ali kada sam došao u ovaj kraj, pogotovo u divlji bukovički kraj, na istočne obronke Velebita, zaljubio sam se u tu arhitekturu, u freske. Bio sam član međudržavne srpsko-hrvatske komisije za povrat umjetnina (kasnije sam iz nje neprincipijelno izbačen). Oni su došli k nama u Krupu i pomoćnica srpskog ministra kulture je primijetila da nema legendi ispod vraćenih ikona u riznici. Onda smo pošli u franjevački samostan u Karinu koji mi je bio kršćanski zavjet da ga obnovim, jer su ga Srbi minirali i od njega je ostala hrpa kamenja. Oni gledaju to kamenje, pa sam rekao kolegici iz Srbije: U Krupi nema legendi, a ovdje nema cijelog samostana. A ona meni: Nemoj bre Milenko. U tom sam karinskom samostanu uz opstrukciju pojedinih dužnosnika uspio osigurati novce i s fratriba dogovorio da se

napravi rekonpozicija kamen po kamen. To mi je jedno od najvećih djela. Sada taj samostan, jer su ga prije fratri malo kasapili betonom, izgleda i bolje nego prije. Zadarski pokojni nadbiskup Ivan Prenda taj je samostan zvao svojim Castel Gandolfom.

Onda će vam i Katolička crkva dati neki orden?

Nisam siguran da oni imaju orden. No tu je odlikovanje predsjednice Republike i nagrada Vicko Andrić. Mi smo imali tridesetak porušenih crkava u okolici Zadra. Iza sebe sam ostavio desetak sjajno obnovljenih spomenika. Neke su dragocjeno vodili moji mladi kolege, gospoda Lepa Petri, sveučilišni profesor Pavuša Vežić, arhitekt Nenad Rimanić, Anastazija Magaš i Josip Kršulović kao voditelji ureda u Zadru, ali i sadašnji voditelj ureda Igor Miletić. Sve su to ljudi koji su kao konzervatori baštinili neposrednu relaciju sa spomenicima. A danas konzervatori samo pišu zabrane. Pa smo stekli glas da samo zanovijetamo. Služba je postala birokratski aparat.

Vi biste joj vratili samostalnost?

Apsolutno. Mi smo i u ovoj Hrvatskoj imali nezavisnu državnu upravu za zaštitu kulturnih i prirodnih dobara. Ferdinand Meder je moj dragi prijatelj koji je to zacrtao, a poslije je bio veliki direktor Hrvatskog restauratorskog zavoda. Kasnije je politika to rasturila i sada su svjesni da stvar ne funkcionira, no svi se ograđuju. Mi smo kao služba zaštite spomenika kulture u ratu dobili zamah i djelovali na obnovi. Bio sam predsjednik komisije za obnovu šibenske kupole i mi zadarski stručnjaci smo sve to obavili. Bio sam u devedesetima i predsjednik UNESCO-ove komisije za obnovu Dubrovnika. Predsjednik svjetskog ICOMOS-a je rekao da je Dubrovnik primjer najbolje postratne urbane obnove. U Dubrovniku smo prije imali jednog konzervatora, moju pokojnu prijateljicu Bebu Beritić, koja je

Apoksiomen je ušao u korpus od sedam, osam svjetskih skulptura iz tog razdoblja

ROBERT ANIC/PIXSELL

zabranama mogla čuvati Dubrovnik. A onda su došli rat i potres. Danas u Dubrovniku imate pedeset ljudi koji se bave zaštitom spomenika, restauratorsku radionicu, Zavod za obnovu, Konzervatorski odjel Ministarstva kulture. Dakle, digla se služba, ali se posljednjih deset godina birokratizirala. Model ne vrijedi.

A što je s ikonom El Greca koju treba vratiti u Benkovac?

Možda je El Greco u dobroj namjeri u glavi našeg kolege Milorada Savića iz Benkovca. O tom El Grecu bi pravi el grecisti trebali nešto reći. No on je prije rata pošao u Beograd na restauraciju i trebao bi se vratiti u Benkovac. Hoće li se u Benkovcu napraviti neka riznica ili će biti izložen u crkvi, drugo je pitanje. Vratiti ikone u neku napuštenu crkvicu u nekim vrljetima usluga je lopovima. Stoga je načelno dogovoreno da se u manastiru Krki izloži velika zbirka umjetnina s liturgijskim predmetima i ikonama ne samo manastira Krke nego šireg okruženja. Tu bi bio i depo dalmatinske eparhije. Da bi se muzej i depo dogodili, treba dva i pol milijuna kuna, što i nije previše novca. Do sada smo uredili sjeverno krilo i krovšte, a treba još konsolidirati sjeverni zid i napraviti projekt postava

koji košta 50.000 kuna. Eparhija dalmatinska i iguman žele da se njihove umjetnine deponiraju samo u njihovu prostoru, što je logično. Republika Hrvatska tako dobiva još jedan javni prostor koji se prostire na turističkoj traci Nacionalnog parka Krka.

Jesu li u Srbiji svjesni koliko Hrvatska ulaže u baštinu Srpske pravoslavne crkve?

Moj orden može im biti putokaz. Do sada je postojala briga Srpske pravoslavne crkve, a bilo je i privatnih donacija, kao u slučaju crkve u Smokoviću.

A kako je Apoksiomenu u Malom Lošinj?

Hrvatski restauratorski zavod je čimbenik zadužen za stalni nadzor tehničkog-klimatske situacije u Muzeju Apoksiomena. Tu još nije došlo do ekscesa, ali tu treba puhati i na hladno. Ne može se potrošiti 22 milijuna kuna, a da onda netko sutra kaže da Apoksiomena moramo odseliti. To bi bilo apsurdno. Kolege iz HRZ-a su reagirali tako da su dali izvještaj Ministarstvu, ali ja bih više volio da su Muzeju u Malom Lošinj dali upute za koje imaju i zakonsko uporište kako bi se situacija poboljšala. Dakle, nikakvog ekscesa još nema, nije se promijenio karakter skulpture, a ja ne mogu biti prorok i reći da se nikada neće promijeniti. Neka se stalno pazi. Apoksiomen je previše dragocjen spomenik. Poslije svih adresa na kojima je bio, od Los Angelesa i Londona do Louvrea, priznato mu je i svjetsko značenje. Mi smo do sada tu potvrdili da nismo primitivni provincijalci. Uradili smo taj posao s najboljom institucijom u Europi, a to je Opificio delle Pietre Dure iz Firenze. Metali su rađeni u najboljim laboratorijima Amerike i Europe. Apoksiomen je osam dana bio u laboratoriju Louvrea, gdje je po vrsti

FLIP BRAL A/PXSELL

Franjevački samostan u Karinu koji su pobunjeni Srbi potpuno srušili u ratu ponovno je sagrađen

DINO STANU/PXSELL

Miljenko Domijan tvrdi da manastir Krupa datira s kraja 16. stoljeća i da nikako nije stariji

materijala ukazano da tu možda nije riječ o jednom od arhetipova iz četvrtog stoljeća, nego da je to bronca odlivena u drugom ili prvom stoljeću prije Krista. Ali Apoksiomen je ušao u korpus od sedam, osam svjetskih skulptura iz tog razdoblja. Neki dan je tu bio urednik časopisa Archeologia Viva koji prati Apoksiomena od izranjanja i rekao mi da ovakvu ekscenno kvalitetnu prezentaciju skulpture talijanski konzervativni arheolozi i konzervatori vjerojatno ne bi prihvatili, ali da je ovo najbolji do sada način prezentiranja jedne skulpture koji je vidio u Europi.

Čime se sada bavite?

Dugo sam u mirovini, ali imam nekoliko zadataka. To je prije bio upis dijela povijesne jezgre Zadra na UNESCO-ovu listu svjetske baštine. To smo povukli zbog neprincipijelnosti ICOMOS-a kao stručnog suporta UNESCO-a. Predstavnik Estonije mi je rekao da je zaključak da na uskom pojasi od Kotora do Poreča ima previše dobara sličnog karaktera, pa Zadar ne prolazi. Tu sam bio autor koncepcije, tekstova i cijelog elaborata s arhitektom Brunom Dikličem. Sada imamo drugu UNESCO-ovu temu, prijedlog Hrvatske, Italije i Crne Gore vezan uz sustav venecijanskih utvrda 16. i 17. stoljeća. Tu su Bergamo, Peschiera del Garda, Palmanova, sustav utvrda s arsenalom u venecijanskoj laguni, Zadar, utvrda sv. Nikole u Šibenskom kanalu, Hvar s arsenalom, obalom i utvrdom, Korčula kao utvrđeni grad, Herceg Novi, Kotor kao sustav utvrda i Ulcinj. Venecija se time branila od Milana i od Turaka. Turci su bili na 500 metara od Zadra i u Makarskoj, turski pijetao budio je Splitskane. Prije se govorilo u Ministarstvu kulture u vezi s UNESCO-ove liste, "kaj sve mora biti na moru". Pa smo probali s Lonjskim poljem i propali, pa smo probali Varaždin, propali, pa Osijek dva

puta, propali. Naprosto, ne ide. Ne možete staviti Veliki Tabor kada imate francuske dvorce kakve imate. Uzmite Zadar. Meni su rekli da u Italiji ima pedesetak katedrala značajnijih od Svete Stošije. Znam da ima, nisam lud. U Dubrovniku sam zamoljen da uz akademika Fiskovića budem moderator u zahvatu vraćanja nepotrebno demontiranih dijelova oltara u katedrali. Tu je i prezentacija nalaza ispod razine poda u katedrali koji pokazuju da je Dubrovnik imao katedralu još u 7., a možda i 6. stoljeću.

Nedostaje li vam Slobodan Novak kojem ste govorili i nad grobom?

Itekako. Šest mjeseci prije Novakove smrti, njegovi su me sinovi zamolili da govorim na sprovodu njegove žene. A sada se dogodilo da sam govorio i njemu. Fale mi ljetni razgovori s njim. Novak nije bio Rabljanin. Rođen je u Splitu, otac mu je bio s Hvara. Posvojila ga je teta s Raba. Postoje stihovi Zmaja Jove Jovanovića koje sam citirao na pogrebu: Dode dete, goluždravo tiče, dode tiče pa se tu naviče.

Vaš je opus vezan i za Rab?

Obnova katedrale u Rabu dobila je nagradu Europa nostra, tu su arheološki park sv. Ivana Evanđelista, zvonici sv. Andrije, sv. Justine i sv. Ivana, Sv. Križ, dio samostana benediktinki, sv. Petar u Supetarskoj Drazu, sv. Nikola... Sve je to moj rapski korpus koji je značajniji od zadarskog. U Zadru sam ponosan na franjevački samostan, na franjevački samostan u Ugljanu, samostan na Pašmanu i benediktinski samostan na Čokovcu... U Rabu sam nedavno postavio i novi postav lapidarija, a gotova je i obnova ogromne crkve sv. Justine za koju nitko osim župnika ni kunu nije dao. Na Sv. Josipa, ako Bog da, otvaramo stalnu zbirku umjetnina rapske ex biskupije.

Apoksiomen je previše dragocjen spomenik. Bilo bi apsurdno da nakon 22 milijuna utrošenih na muzej netko kaže da ga moramo odseliti

Moj rapski korpus je značajniji od zadarskog. Tu su obnova katedrale koja je dobila nagradu Europa nostra, crkve, zvonici...